

Запара С.І.
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

Кузнецова М.Ю.
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри приватного та соціального права
Сумського національного аграрного університету

Еволюція порівняльного трудового права в XIX – XXI ст.ст.

В українських джерелах питання історіографії науки трудового права зазвичай тісно пов'язано із розвитком російської правової науки. Натомість, трудове право як наука та галузь права розвивалося у правничих школах багатьох країнах світу, передусім у тих, де відбувалась активна індустріалізація. З цієї причини на початковому етапі розвитку галузь трудового права називали «Робітниче право», «Промислове право», «Фабричне законодавство» тощо. За радянської доби в Україні закріпилась назва «Трудове право» (Labor Law), яке охоплювало, передусім, індивідуальні трудові відносини. У країнах ЄС та США найчастіше трудове право пов'язують із діяльністю профспілок, колективно-договірними відносинами, вирішенням трудових спорів тощо. А разом із індивідуальними відносинами «широкої сфери» (самозайнятими особами, підприємцями, фермерами тощо) курс трудового права називають **«Право зайнятості»** («Employment Law»), або **«Трудове право та право зайнятості»**, або **«Право на працю»** (Labor and Employment Law or Work Law). Сьогодні у зв'язку із загальною кризою соціально-трудових відносин, падінням авторитету профспілок у переважній більшості країн світу, появою нових форм зайнятості в багатьох країнах підкреслюють значення

антидискримінаційного законодавства, яке нерідко стає окремим навчальним курсом.

Загалом розвиток трудового права як галузі права відбувся з середини XIX ст. Саме в цей час з'являються окремі законодавчі акти, які встановлювали певні обмеження для роботодавців щодо застосування найманої праці, наприклад, акти про працю, які забороняли працю дітей віком молодше 8 років (Франція, 1841 р.), 9 років (Англія, 1802 р.); про обмеження робочого дня (Англія, Білль про десятиденний робочий день, 1847 р.); про обмеження застосування дитячої праці на нічних та небезпечних роботах (Росія, 1882, 1885 рр.); акти, що регламентували діяльність фабричної інспекції (Росія, 1886 р.) тощо¹. У подальшому виникла необхідність у систематизації та аналізі правової природи наявних нормативних актів. Уперше в наукових колах відбулися дискусії щодо специфіки зазначених вище та подібних до них актів, які можуть бути виокремлені в галузь права.

У 1889 році уряд Швейцарії запропонував провести міжнародну конференцію з питань стандартів праці на фабриках та заводах. Не бажаючи відставати, Кайзер Вільгельм II організував подібну конференцію в Берліні в 1890 році.

У 1900 році в Базелі (Швейцарії) була створена Міжнародна асоціація трудового законодавства (IALL) – організація, що об'єднала науковців та державних службовців для проведення регулярних дебатів із соціальних питань, видання публікацій, підписання спільних меморандумів тощо. Організація була результатом значних зусиль представників урядів багатьох

¹ Див.: Bronstein A. *International and Comparative Labor Law Current challenges* International labour Organization. 2009. 285 p.; *The Global Workplace International and Comparative Employment Law Cases and Materials* Second Edition (Roger Blanpain, Susan Bisom-Rapp, William R. Corbett, Hilary K. Josephs, Michael J. Zimmer) Law and Business in New York. 2012. 991 p.; Matthew W. Finkin, Guy Mundlak *Comparative Labor Law*. Cheltenham, UK Northampton, MA, USA. 2015. 491 p.

країн та сформувалась у відповідь на соціальні проблеми, що виникають внаслідок індустріалізації та прагнення розробити і запровадити соціальні реформи. IALL проіснувала до 1925 року та заклала фундамент для функціонування Міжнародної Організації Праці (МОП/ILO), яка, як відомо, була створена у 1919 році та діє до сьогодні.

У 1894 році Паул Пік (Paul Pic), професор з робітничого та промислового законодавства юридичного факультету Ліонського університету, опублікував перший Збірник трудового законодавства (*Traité élémentaire de législation industrielle*), третій випуск якого (1909) включав закони двадцяти семи країн, зокрема США, Японії, Австралії, Нової Зеландії, Бразилії, Чилі та Перу. У подальшому в Ліоні було опубліковано низку порівняльних досліджень із трудового права в 1920-х та 1930-х рр., захищені докторські дисертації комплексного характеру.

У 1913 р. в Нью-Йорку юридична кооперативна видавнича компанія випустила восьмитомні коментарі щодо трудових відносин та державної служби, включаючи сучасні закони про компенсацію працівникам, арбітраж, відповідальність роботодавця тощо.

У 1928, 1929 та 1930 рр. з'явилися три томи Еріха Молітора (Erich Molitor), Ганса Карла Ніппердей (Hans Carl Nipperdey) та Річарда Шотта (Richard Schott), які об'єднали та прокоментували трудове законодавство всієї Західної, Центральної і Східної Європи та Туреччини.

Наступним кроком еволюції трудового порівняльного права стали розроблені курси провідних науковців, що спеціалізувалися на проблемі розвитку соціально-трудових відносин. Перший курс лекцій із трудового права на тему «Промисловий закон» був запропонований у 1902 році в Лондонській школі економіки.

Професор Волзендорф (Wolzendorf) у Марбурзі у 1915 році видав щорічну лекцію *"Держава та соціальні інтереси в сучасному трудовому праві"*.

У 1918 році професор Потхофф (Potthoff) прочитав курс лекцій із трудового права в Йені, Гіссені, Кілі та Лейпцигу, а також у Марбурзі.

У США, серед перших, курс із трудового права був запропонований Френсісом Боуас Саре (Francis Bowes Sayre) на юридичному факультеті Гарвардського університету і супроводжувався виданням в 1923 році його книги з такою ж назвою, а в 1925 році юридичний коледж Іллінойського університету запропонував факультатив «Про промислові відносини».

У 1919, 1920 та 1921 рр. Бартлемі Райно (Barthélemy Raynaud) читав лекції із промислового законодавства в університеті Прованса Екс-Марсель. Автор до своєї книги 1922 року, яка мала назву «Промислове законодавство», включив главу про міжнародне законодавство (зокрема, трудове).

У Росії перші праці, присвячені історичному розвитку фабрично-трудового законодавства, з'явилися у 80-х роках XIX століття, але ці роботи стосувалися переважно систематизації фабричного законодавства. Прикладом такої праці є робота Л.М. Нісєловича «Історія заводського фабричного законодавства в Російській імперії». Також суттєвий внесок у розвиток трудового права вніс Л.С. Таль, який написав дві монографії, присвячені трудовому договору, та навчальний курс, присвячений промислому робочому праву. З 1907 року його основним предметом дослідження став трудовий договір, він першим почав викладати курс «Трудовий договір, колективні (тарифні угоди)». У 1918 році Л.С. Таль захистив дисертацію «Трудовий договір, Цивілістичне дослідження. Внутрішній порядок господарських підприємств».

Радянське трудове право базувалось на соціалістичній (марксистсько-ленінській) ідеології, що не сприймала буржуазну методологію, зокрема буржуазну теорію трудового права. Серед вчених слід звернути увагу на праці К.М.Варшавського «Трудовий договір» (1924), І.С.Войтинського «Трудове право СРСР» (1925).

В Україні в Харкові були видана праця А.Е. Семенової «Нотатки з радянського трудового права» (1925). А.Е. Семенова вважала, що радянське трудове законодавство являє собою взаємодію між прагненнями до максимального покращення умов праці та об'єктивними господарськими можливостями радянської держави. Цікавими є спроби авторки обґрунтувати предмет трудового права. Так, на думку науковця, цивільний кодекс створює програму-максимум тієї свободи, яку пролетаріат вважає за можливе надати приватному економічному обігу, а КЗпП закріплює програму-мінімум початкових умов праці та правових гарантій трудових відносин, які пролетарська держава забезпечує пролетаріату. Оскільки зазначена позиція не збігалась із ідеологією комуністичної партії, то в 1930 р. А.Е. Семенова була відсторонена від викладацької та наукової діяльності і працювала кіоскером аптечного кіоску.

Загалом визнання трудового права як галузі права відбулося після Другої світової війни. Про «поступальність» цього процесу свідчить цікавий факт, викладений Р. У. Райдоутом (R. W. Rideout), професором трудового права в Університетському коледжі Лондона, який повідомив, що коли він у 1967 році представив курс під назвою «Трудовий закон», це було «великим сюрпризом» для громадськості. Тим не менше, процес розвитку трудового права в цей період набув гостроти та популярності, зокрема у зв'язку із діяльністю МОП, яка розпочала активно приймати міжнародні Конвенції та Рекомендації, що стали міжнародними стандартами у сфері праці, які

покликані сприяти запровадженню в національному трудовому законодавстві трьох головних цілей: кореляції неефективного ринку праці, захисту від зловживань роботодавців, зловживань бюрократичного характеру та підвищенню соціальної справедливості.

Таким чином, розвиток науки трудового права позначився на формуванні галузі права, розбудові міжнародних інституцій, розробці відповідних навчальних курсів, виданні наукових праць, створенні наукових фахових журналів тощо. Процес розвитку галузі порівняльного трудового права триває до сьогодні.